

הרב פרופ' נריה גוטל

כיצד מפגינים וכיצד אין מפגינים?

הפגנות הן לחם-חוקו של משטר דמוקרטי, והן אחד ממאפייניו כמימוש של חופש הביטוי וחופש ההתארגנות. בשורות שלהלן נבקש לבחון בקצרה שתי שאלות: (א) האם הפגנה היא דרך לגיטימית למחאה נגד עוולה, והאם יש דגם הפגנות יהודי שמתקיים לצד דגם ההפגנות המקובל?; (ב) האם מותר לחסום כבישים ציבוריים, ולהשחית חפצים ציבוריים (ספסלים, פחי אשפה וכו') במהלך הפגנה, למרות הנזק הציבורי שהדבר גורם?

א. כיצד מפגינים?

זכות ההפגנה² כפעולה אקטיבית נגד מעשה-עוול,³ אם קיבוצי ואם פרטי, מתועדת היטב במקורותינו, ולה שני סגנונות: כללי ויהודי. הגמרא (ראש השנה יט ע"א, תענית יח ע"א)⁴ מספרת שבאחת הפעמים בה 'גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא יעסקו בתורה, ושלא ימולו את בניהם, ושיחללו שבתות', היו חכמי ישראל נבוכים ולא ידעו כיצד להתמודד. הם נועצו אפוא ב'מטרוניתא' שהתמצאה היטב בהליכים דיפלומטיים, והיא אכן נתנה להם עצה: 'אמרה להם - בואו והפגינו בלילה'.⁵ כך אכן עשו, והמחאה הועילה:

1. סוגיה שלא תידון להלן היא שאלת קיומן של הפגנות בשבת, וכבר נשברו עליה קולמוסים רבים: ראה הרב משה מלכה, בפתח ספרו והשיב משה - קונטרס למען השבת, ותחומין, ז (תשמ"ו), עמ' 107-116: 'הפגנות ומחסומי רחוב בשבת'; הרב יצחק זילברשטיין, 'החובה להפגין נגד חילול שבת', תחומין שם, עמ' 117-120 (כולל דברי הרב יוסף שלום אלישיב); הרב שמחה קוק, 'מצות התוכחה ביחיד ובציבור', שם, עמ' 121-138; הרב משה מלכה, 'הפגנות ותוכחות', שם, ח (תשמ"ז), עמ' 49-58; הרב אליהו שלזינגר, 'מחאות והפגנות על חילול שבת', ברקאי, ד (תשמ"ז), עמ' 126-132; הרב ישראל רוזן, 'היש "לפני עור" בהפגנות שבת', בחצוצרות בית ה', עמ' 302-307; הרב משה יהושע אהרונסון, 'האם מותר להגיש בקשה למשטרת ישראל לעריכת הפגנה בשבת נגד חילול שבת', שו"ת ישועת משה, ח"ג סי' לב; שאלת חמדת צבי, ח"ד סי' סא; שו"ת מנחת יהודה (שטרית), ח"א סי' לד; סוגיות בהלכות צבא ומשטרה, עמ' קפא; משיב משפט, ח"ב סי' ה אות ד, ועוד.
2. ראה הרב יעקב אריאל, 'זכות ההפגנה ומגבלותיה', תחומין, מב, עמ' 195-206. וראה פסקי רבנו, עמ' 139; פסקי שלמה, ח"ו, עמ' 41; יש שואלים, עמ' י-יא; מסורת משה, ח"א, עמ' תקנ, ועוד.
3. לשאלה אם עיקר מהותה של הפגנה הוא תוכחה או מחאה, ראה מו"ר הר"ש ישראלי, משפטי שאול - ארץ ומדינה, סי' קנו; פניני הלכה - העם והארץ, תשובות הרב שלמה גורן, סי' ד, חיוב הפגנה למען ביטחון; שאלת חמדת צבי, שם; שבות יהודה וישראל, סי' ו.
4. עיין בשו"ת בני בנים, ח"ב סי' נא, שם דייק ודקדק מילה במילה בסיפור מעשה זה.
5. על הדגשת הלילה, ראה ערוך - ערך 'רבך': 'למה בלילה, שלא היה קולם הולך ביום משום תרבוכות היום' [תרבוכת: ערבוביה, בלבול, מהומה]; מהרש"א ראש השנה חידושי אגדות, שם: 'הפגינו בלילה - דצעקה ובכייה בלילה יותר נשמעת לרחם, כדאמרינן גבי בכה תבכה בלילה'. וראה סנהדרין קד ע"ב: 'בכה תבכה בלילה... שכל הבוכה בלילה קולו נשמע... דבר אחר... שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה כנגדו'; וראה שו"ת בני בנים, שם.

'ביטלום'. כך גם עולה מסוגיות תלמודיות נוספות,⁶ ש'צווחה' וצעקה מהוות מחאה, ולא פעם הן אפקטיביות ופועלות את פעולתן. לצד סגנון זה, הכללי, קיים גם סגנון 'הפגנה' יהודי, שמתועד היטב ביהדות אשכנז⁷ זה כבר למעלה מ-1000 שנים, בכינוי: 'ביטול התמיד'.⁸ עיקרו הוא, שכאשר מי מהקהל - איש או אישה - סבורים שנעשה להם עוול, והדבר אינו מטופל כהלכה על ידי הפרנסים וראשי הקהל, יכול הלה 'לעכב' - ולעיתים אף לבטל לפרק זמן משמעותי - את קריאת התורה או את התפילה בציבור, עד שלא תינתן התחיבות ברורה של 'הקהל' שיעמדו לימינו. רבים מגדולי ישראל הכירו בנוהג ולא יצאו חוצץ נגדו,⁹ ואף עיצבו לו כללים. ראש וראשון לכך היה רבנו גרשום מאור הגולה,¹⁰ שהורה כי אין 'לבטל התמיד' בשבת קודם שביטלו את התמיד ג' פעמים בימי חול, וכן שאין לבטל את התמיד בימים הנוראים ובחודש ניסן, בהם הקהל טרוד מאוד. לשון אחר: יש מקום ל'הפגנה' זו, אם כי נכון למסגר אותה בכללים ברורים. ה'חתם סופר' (שו"ת, או"ח סי' פא) כותב ש'אפילו תשב"ר יודעים' ומכירים הנהגה זו, ושהוא עצמו, בילדותו, נכח באירועים כאלה:

ועדיין בילדותי היו נוהגים זה המנהג, והייתי עומד בבהכ"נ הקדושה במקום שהש"ץ עומד ואינו מניחו להתפלל ומבטל התמיד, או ביום הכניסה מעכב להוציא ס"ת מההיכל, ואין שום אדם רשאי להעבירו משם בחזקה עד שיבוא הפרנס ויפייסו שמעותד לעמוד על ימינו.¹¹

נכון הוא שתנאי מקדמי להפעלת מחאה 'אלימה' זו, שפוגעת משמעותית בקהל, הוא שיש סיכוי סביר שכתוצאה ממנה אכן ייושע הנפגע - אחרת אין לה מקום. כך הדגיש הנצי"ב (שו"ת משיב דבר, ח"ב סי' סו):

...הקבלה לבטל הציבור מן התפילה, אע"ג דנראה שאסור לעשות כן, והוא מכ"ד דברים שמעכבים את התשובה - מונע רבים מלעשות מצוה... מ"מ היינו גודא רבא שיתעוררו הציבור ויכופו בכל האפשר לנתבע, ועונש המניעה לרבים ממצוות

-
6. בבא בתרא קיח ע"א; בבא קמא קיד ע"ב ורש"י, שם; סוטה יא ע"א, ועוד.
 7. על הליך חלופי בארצות ספרד, ראה ר"י שציפנסקי, התקנות בישראל, ח"ד עמ' תקצ. להלן נראה שהנוהג האשכנזי רווח גם באיטליה.
 8. נקרא גם: 'עיכוב הקריאה', 'עיכוב התפילה'. תיאור כללי של הנוהג, ראה י"ד אייזענשטיין, אוצר דינים ומנהגים, עמ' 321-322; וראה אנציקלופדיה תלמודית, יז, נספח לערך חדר"ג. וראה להלן הערות 13, 15.
 9. אך ראה ספר חסידים (מרגליות) סי' קז-קח: 'כל המונע ס"ת מלהכניס לתוך ארון הקודש, כגון הקובל בבית הכנסת לפני ההיכל, וכן הרוצה להכריח ולדחוק את הקהל שיעשו חפצו, וטובים אומרים שלא כדין אתה עושה, עתידה תורה שתצעק ותכריז על נשמתו איש פלוני אל יבא למקום פלוני בשלום. ואם תעכב את התפילה והטובים אומרים שלא כדין אתה עושה ואינו שומע אליהם, לעתיד לבא מתפללים ומשתחיים ולא יזכה להיות עמהם'.
 10. ביחס לשאלה אם רבנו גרשום מאור הגולה תיקן את ההליך, או שההליך קדמו והוא רק עיצבו, ראה י"ד אייזענשטיין, אוצר דינים ומנהגים, עמ' 321-322; וראה ר"י שציפנסקי, התקנות בישראל, ח"ד, עמ' פט, ק, שעת, תקצ.
 11. ראה שם הפניותיו לבאר הגולה, י"ד סי' שלד 'שהעתיק מסוף ס' תשו' מהר"מ מרוטנבורג; כל בו, סי' קטז 'העתיקו סמ"ע סי' י"א סקי"ז; שלטי גבורים, פרק זה בורר 'מביאו מג"א רס"י של"ט סק"ג; שו"ע, או"ח סי' נז וב"י שם; מרדכי, בבא קמא סי' קמט; רמ"א, חו"מ סי' ה, וסמ"ע שם. וראה הגהת הרמ"א, או"ח סי' נד סעי' ג, ועוד.

תפילה חלה על הנתבע... אם אפשר להציבור לענות ולכוף את הנתבע באיזה דבר, ודאי חובה שיתאספו בעלי הקהילה הקדושה ויעשו כל מה שבידם ובכוחם... ואם חלילה אין עצה לכוף את הנתבע, האיך יהא התובע מטריד את הצבור כל כך, אחר שאין בידם לכופו.¹²

אף שצעד זה נדיר למדי בימינו, נמצא תיעוד שלו גם בעת האחרונה.¹³ כך לדוגמה השיב 'הסטייפלר' - הרב י"י קניבסקי, לרב עיר שנתקל בבעיית כשרות משמעותית בעירו, ורצה לרתום את הקהל להתמודדות איתה באמצעות ביטול קריאת התורה:

עש"ק פ' וירא התשכ"א. למע"כ הרב הגאון המפורסם כו' מוהר"ר... שליט"א אב"ד... בדבר עיכוב הקריאה בשביל הצלת הכשרות בעיר, פשיטא שאפ"י יחיד יכול לעכב את הקריאה בשביל הצלת עניני הפרטים לעשות לו דין, אלא שביחיד יש תקנת ר"ג מאוה"ג¹⁴ שלא יעכב הקריאה בשבת אא"כ ביטול מקודם לכן בחול ג"פ, אבל בעסקי הקהל א"צ שיבטל מקודם ג"פ בחול, וכמבואר כל זה באו"ח סי' של"ט. וכש"כ בעניני הכשרות שהוא מעיקרי ושורשי היהדות ונוגע לכל צבור המתפללים... הכו"ח בלב כואב על מצבינו השפל והרצון אשר צריכין לכאלה בשביל הצלת וקיום הכשרות, ה' ירחם.¹⁵

12. כן ראה שו"ת משנה הלכות, ח"ז סי' רנו: 'וכל זה היכא דיש כח ביד הצבור לכוף את המסרב, דאז חיוב הוא על הקהל להציל עשוק מעושקו ולכן מעכב תפלתם עד שיעשו לו דין. אבל היכא דלית להם לצבור כח לכוף את המסרב ח"ו, אין להתובע להטריד את הצבור אחר שאין בידם לכופו'. וראה שו"ת כתב סופר, או"ח סי' נז.

13. תיאור היסטורי, ראה בספר זכרונות מחנך עברי, א, תש"ך, עמ' 91-92: 'במשך דורות היה קיים מנהג שעל פיו יכול היה יחיד אפילו הפחות שבפחותים בקהילה לבוא ולדרוש תיקון מעוות שנעשה לו, שהאינסטנציות המשפטיות הקיימות - הרב ובית דינו - לא יכלו להביא לידי הכרעה מתקבלת על דעתו. במקרה כזה היה תובע הגנה ומשפט צדק. בשבת או בחג, לפני קריאת התורה, הוא היה תופס לו מקום אצל ארון הקודש ולא נתן להוציא את ספר התורה, בזה עיכב את הקריאה. זאת היתה זכות מוכרה לדורש משפט, ואסור היה לסלקו בכוח עד אשר בא הקהל אתו לידי הכרעה. זו היתה תקנה מופלאה, שעל פיה נשמרה זכותו של כל יחיד לבוא ולדרוש משפט צדק, והציבור היה מוכרח לשמוע את טענותיו ולבוא אתו לידי פשרה. אני זוכר שני מקרים כאלה... בבית הכנסת נמצאו אגרופנים וכתפים שבתנופת-יד אחת יכלו להשליך את החייט הגוף לירכתי האולם, אבל מעשה זה לא עלה על דעת איש. החייט עמד אחד כנגד הרבים ודרש תיקון המעוות של דינו. הוא בא בשם הצדק, וכל הכוח הגופני של כל הציבור ביחד לא הספיק להזיזו ממקומו... עד שהגיעו סוף סוף לידי פשרה היה האחד שקול כנגד הרבים. עיכוב קריאה זה ארך כשעתיים. כמה אנשים התפללו תפילת מוסף ביחידות וילכו הביתה, רוב המתפללים נשאו עד גמר העניין. מעשה זה של עיכוב הקריאה עשה עלי רושם עמוק'. וראה להלן הערה 15.

14. רבנו גרשום מאור הגולה.

15. קריינא דאגרתא (מהדו"ק), ח"א איגרת קעח - לעכב הקריאה בשבת שחרית בשביל עסקי ציבור. כן ראה בספר הרבנות הראשית לישראל, ח"ב, עמ' 367: עיכוב קריאה על ידי הרבנות הראשית - בתקופת הרבנים הרצוג ועוזיאל - בשל חילול שבת בקיבוץ דליה; וראה ספר המלבי"ם, תש"ס, עמ' 133. יצוין שלא פעם נעשו עיכובי קריאה על רקע פוליטי מובהק, לדוגמה ראה בספר זכרון רדושקוביץ, תשי"ב, עמ' 184: סוציאליסטים; גוילין, ג (תשנ"א), עמ' 89: ציונים, ושם מצוין ש'עיכוב קריאה וכדומה אירעו בימים ההם בהרבה עיירות בפולין'; כן ראה 'העדה', גיליונות 277-278 (תשמ"ד): הוראת בד"צ העדה החרדית על 'עיכוב קריאה' במחאה נגד פעילות עיריית ירושלים. וראה שיחות הרצי"ה, ויקרא, עמ' 139.

עם זאת, פעמים שהיה ניצול לרעה של מנגנון זה, והיו אנשים שערכו את התפילה ואת הקריאה בתורה בשל תביעות קטנות של מה-בכך. כך קרה לדוגמה בקהילת וירונה, שנזקקה לסייג ולהגביל את השימוש בצעד זה:

...אחרי אשר... יום רבו-כמו-רבו מבטלי התמיד עבור כל טענה ותביעה אפי אם אינה שתי כסף, או הודאה בפרוטה... והתפילה היא העבודה שבלב... תתבטל משעת קביעתה, וכן לא ייעשה... לכן אמרו מ"כ [מעלת כבוד] הפרנסים למגדר מילתא, ומשימים פארט שלהיות שמע' הפרנסים הנ"ל גמרו אומר ביניהם וכן יעשו להיות מוכנים לשמוע הבעלי דינים לימים הנועדים שהם יום א' ויום ב' ויום ה' בשבת תמידין כסדרן ומוספין עליהם כפי הצורך, שלכן ממילא נתבטל מכל אדם הסיבה לבטל התמיד. לכן שמכאן ולהבא לא יוכל שום בן אדם להתקרב לפני ארון הקדש לבטל התמיד לא בבוקר ולא בערב ולא בשום זמן בקנס שלשה טרוני לכל פעם שיפרע המבטל התמיד, ולא יוכל שום פרנס ולא שום דיין שמוע טענותיו נגד שום אדם אם תחילה לא יפרע השלשה טרוני הנ"ל. וכל זה יובן בזמן שלא יעוכב דינו מצד מע' הפרנסים. וכדי להרים מכשול מבני עמנו, שבהיות לפני הפרנסים או דיינים באיזה מקום שיהיה שני הכתות אשר להם הריב, לא יזלזלו איש בכבוד חברו בשום דבור קטן וגדול, כ"ש שיטיחו דברים כלפי הפרנסים או הדיינים, וכ"ש וכ"ש לא ירים איש את ידו להכות חברו, יהיה הרשות נתונה למע' הפרנסים מאת הק"ק לענוש למזלזל חברו לפני מע' הפרנסים או דיינים כנ"ל בדברים, שני דוקא' לכל פעם לבנין בית הכנסת, והמזלזל בכבוד פרנסים יפול בעונש חמישה דוקא', והמכה את חברו ח"ו יפול בעונש עשרה דוקא' לכל פעם, חמישה לבנין בית הכנסת וחמשה לקאמירה פיסקאלה.¹⁶ ויהיו נאמנים מע' הפרנסים והדיינים אשר לפניהם ייעשו כדברים האלה בלי שום פרוציסו,¹⁷ ויהיו מחוייבים מע' הפרנסים לנגוש לעוברים כנ"ל עד אשר יפרעו העונשים הנ"ל. כל זה עשו לשם שמים באמונה... ואמת ומשפט ושלו' ישפטו בשערנו.¹⁸

הנה לנו אפוא מנגנון 'הפגנה' יהודי ייחודי, שהוא אמנם אגרסיבי למדי כלפי הקהל, אך בד בבד קיבל לגיטימציה מצד גדולי ישראל (אשכנזים) במהלך הדורות, תוך קביעת כללי הפעלה ברורים. ואחר הכול, נכון להפנים את דברי הרמב"ם, שקובע ומנחה כי 'אפשר לאדם להשיב ולבקר ולחלוק בדרך ארץ ובידידות' (אגרות הרמב"ם - מהד' ר"י שילת - עמ' שט). רגליים לדבר, שבלא מעט מקרים הליך כזה עשוי להיות גם יותר אפקטיבי.

ב. הסימת כבישים ציבוריים ונזק לרבים במהלך הפגנה

חז"ל הבהירו שאיסורה של תורה (דברים כ, יט) 'לא תשחית את עצה' על השחתת עצי

16. לשכת הכספים.

17. פרוציסו - הליך.

18. פנקס קהל וירונה, ג - לשנים שסא-שך, אות שיא.

במהלך מלחמה, חל לא רק על עצים ולא רק בשעת מלחמה. אמנם חלוקים הפוסקים בשאלה אם הרחבה זו אף היא מן התורה או שהיא מדרבנן, ברם, אין חולק על קיומו של איסור השחתה.¹⁹ עם זאת, מצינו היתר, ולמצער פטור, כאשר מדובר בהשחתה שנעשית לצורך 'מצווה גדולה'. כך הסיק בספר 'באר שבע',²⁰ מכלל השימוש 'במורביות של תאנה' כעצי מערכה (משנה תמיד פ"ב מ"ג), כולל תאנה שעושה פירות²¹ - משמע 'שלצורך מצוה גדולה של עצי המערכה מותר'. זאת ועוד, הגמרא²² מזכירה לא מעט מעשי חכמים שהשחיתו חפצים שונים, ולו גם לצרכים חינוכיים, ערכיים, מוסריים.²³ לא זו אף זו, יש מהפוסקים שכתבו שגם השחתה שנעשית לשיבוחה של מצווה - אינה 'השחתה'. כך לדוגמה הכריע בספר 'חסידיים' (מרגליות, ס' תתעט):

אם כתב אדם ספר יפה וכתב דף שאינו כל כך יפה כמו שאר הדפין, אף על פי שאין בו טעות, אם חפץ יסיר הדף ויגנוז ויכתוב אחר יפה. ואין לומר עובר משום בל תשחית, לכך נאמר (שמות טו, ב) 'זה אלי ואנוהו'. וכן מלך פורץ גדר שנאמר (מיכה ב, ג) 'עלה הפורץ לפניהם' וכתוב (שם) 'ויעבור מלכם לפניהם', ואין לומר עובר משום בל תשחית.

לאור זאת, קשה לומר למי שסבור שהפגנתו ערכית ומוסרית, משמעותית וחשובה, ויש בה סיכוי סביר להצלחה, שהשחתת רכשו-הוא לשם כך אסורה. במה דברים אמורים? בהפגנה ערכית, ובהשחתת אדם את ממונו-שלו. לא כן כאשר מדובר בהפגנה שכרוך בה נזק לרכוש הזולת - נזק ליחיד וביותר נזק לרבים.²⁴ וזאת למודעי: נזק לרבים הוא מהעבירות היותר קשות לתיקון, עד שיש האומרים שבלתי אפשרי לתקנו כהלכה. נכון הוא שבסוגיות שונות (ביצה כט ע"א, בבא קמא צד ע"ב) הוציעו דרך לתיקון: 'עשה בהם צרכי רבים - מאי ניהו... בורות שיחין ומערות', ותיקון זה אף נפסק להלכה,²⁵ ועם זאת קיים ספק בשאלה עד כמה תיקון כזה מהווה תשובה 'הגונה'. כך עולה מהערות הסמ"ע על מה שנפסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ ס' רלא סעי' יט), כי 'עונש המדות והמשקלות קשה מאד, שאי אפשר למודד או לשוקל שקר לשוב בתשובה הגונה, והרי הוא ככופר ביציאת מצרים'. על כך העיר הסמ"ע (שם), שאמנם היה ניתן לתקן עבירה זו על ידי דאגה לסיפוק צרכי רבים, 'מכל מקום אין זה תשובה הגונה'. יתרה מזאת, הסמ"ע מדגיש שלמצער מבחינה זו, עבירות אלה חמורות

19. סיכומי דברים, ראה אנציקלופדיה תלמודית, ח"ג, ערך 'בל תשחית'.

20. באר שבע, תמיד כט ע"ב.

21. לדעת רב פפא, תמיד, שם.

22. שבת קה ע"ב.

23. שו"ת יחווה דעת, ח"ה ס' מו: בל תשחית לצורך מצוה. וראה הרב יעקב אריאל, לעיל הערה 2; הרב אליעזר רוט, 'מפגינים ששברו בימה ותאורה שנבנו ע"י חברה שנשכרה ע"י העירייה', צהר, טו (תשס"ה), עמ' תפג ואילך; הרב איתמר ורהפטיג, 'שימוש בנשק חם בפזיזות הפגנות אלימות', תחומין, ג (תשמ"ב), עמ' 371-382; הרב דרור הררי, 'האם מותר להשחית רכוש בזמן הפגנה', הסביבה בהלכה ובמחשבה, ד, עמ' 289-296, ועוד.

24. על מצב-ביניים, ראה מחלוקת תנאים במשנה יבמות פט"ו מ"ז: 'גזל אחד מחמישה ואין יודע מאיזה גזל, כל אחד אומר אותי גזל, מניח גזילה ביניהן ומסתלק, דברי רבי טרפון. רבי עקיבא אומר, אין זו דרך מוציאתו מידי עבירה עד שישלם גזילה לכל אחד ואחד'.

25. שו"ע, חו"מ ס' שסו סעי' ב.

וקשות אפילו יותר מעריות ועבודה זרה. טעמו של דבר הוא, שהאחרונות 'הן חטאים בינו ובין המקום יתברך, יש להן תשובה בחרטה ובידוי ובסיגופים'. לא כן הראשונות, שהן בין אדם לחברו שאינו מוכר לו ולא ידוע, וכיצד יתכפר!

קיצורו של דבר, לדידו של הסמ"ע, אין דרך לתקן נזק לרבים בתשובה 'הגונה'. נכון הוא שמהרמב"ם²⁶ עולה לכאורה מסר שונה, שכן הכריע שגזל רבים נמנה על 'מעכבי תשובה' אך לא על 'מונעי תשובה', כך שנראה שלדידו כן מתכפר.²⁷ לא זו אף זו, 'ערוך השולחן' (ח"מ סי' שסו סעי' ג) 'הציץ מאחורי הפרגוד' וכתב כי:

כשיעשה צרכי רבים, יסבב ה' שכל אחד מהגזלים או מיורשיהם יהנה כפי ערך גזילתו ושימחלו לו, והבא להיטהר מסייעין אותו מן השמים.

ולפי זה הנזק תוקן. ועדיין, ברי שגם אם כלפי שמיא גליא שהנזק הושב, הניזק עצמו אינו יודע זאת, ודבר זה עצמו בעייתו. בשל כך, חסימת כבישים, שמשמעה נזק לרבים שאינם מוכרים לחוסם, אסורה. וגם לסוברים שיש לה הליך של תשובה ותיקון, ברור שאל לו לאדם להכניס עצמו לכתחילה למצב כזה.²⁸ נכון הוא שאם חסימת הכביש נעשית למטרת פיקוח נפש, הרי שככל העבירות גם עבירה זו נדחית מפניה.²⁹ אמנם אם ישנה מוסכמה ציבורית-כללית שמוכנה להכיל חסימות כבישים בשל הפגנות, נראה שלעניין זה עשויה להועיל מחילת הציבור. מעין זה מצינו בשו"ע (ח"מ סי' תיז סעי' א):

...אין עושין חלל תחת רשות הרבים, ולא בורות ולא שיחין ולא מערות, ואף על פי שהעגלה יכולה להלך על גביהן והיא טעונה אבנים, שמא תפתח מלמטה שלא

26. רמב"ם, הל' תשובה פ"ד.

27. וראה אורות התשובה, יג, ט: 'אל יבהל אדם מפני המניעות שיש לו על התשובה. ואפילו אם התשובה קשה לו, מפני דברים שבין אדם לחבירו, ואפילו כשהוא יודע בדעתו שאינו יוצא ידי חובתו, ומתוך איזו רפיונות אינו יכול לתקן את הענינים שבינו לבין חבריו, אל יניח בלבבו שום חלישות דעת הגורמת להקטין יקרת ערכה של התשובה. ואין ספק, שמתוך ההשלמה בכל מה שאין לו מניעות יזכהו השי"ת לתקן בכי טוב גם את כל הדברים שיש לו עליהם מניעות גדולות שא"א לו לנצחן'; וראה שם ז, ו. וראה פתחי חושן, הל' גניבה פ"ד ס"ק ג.

28. ראה הרב יעקב אריאל, לעיל הערה 2, עמ' 205: 'לא ייתכן לחסום את המעבר ברה"ר בלב יישוב עירוני ולהפריע לשלוותם של התושבים המקומיים שעות ארוכות וימים רבים... רשות השימוש ברשות הרבים אינה מתירה גרימת נזקים ממנה לרשות היחיד... אין היתר לגרום נזק, ואם מישהו ניזק יש לפצותו'.

29. ראה דבר חברון, ח"ג יו"ד א סי' שמח - חסימת כבישים לצורך הפגנה: 'האם מותר לחסום כבישים בידיעה שיש סיכוי רב שזה יעזור לעצור את ההתנתקות... תשובה: ...החוסמים עושים זאת למען בטחון עם ישראל וההתיישבות... הם חוסמים עכשיו בשביל להציל יותר בטווח הרחוק, והדבר מותר ואף מסייע'; וראה שם, סי' שט-שנ. וראה פניני הלכה - העם והארץ, תשובות הרב שלמה גורן, סי' ד, חיוב הפגנה למען ביטחון: 'לאור ההתערערות המוחלטת של ביטחוננו, מצווה מן התורה להפגין ולמחות בכל כוחנו נגד מדיניות הממשלה... שמצוות תוכחה ומחאה נגד השלטון היא חמורה ביותר, עד שהעבירה עצמה נזקפת לחובתו של זה שיכל למחות ולא מחה... שכולן ערבים זה לזה, שהיה בידם למחות ולא מיחו... ההפגנות צריכות להיות חריפות...'. וראה מאיר דורפמן, גילוי דעת - יז אדר תשפ"ג (629) עמ' 11: 'בתקופה שלפני ההתנתקות' ישבתי בבית המדרש של ישיבת הכותל בסמיכות למקום הרב אביגדור נבנצל, ושמעתי בחור ששאלו: 'האם מותר לנסות לחסום כביש במהלך הפגנה נגד ההתנתקות, או שיש בזה חשש גזל של זמן הנהגים?'. תשובתו הייתה: 'פיקוח נפש דוחה כמעט הכל, ויש תמימות דעים שתוכנית ההתנתקות תביא חלילה לסכנת נפשות, ולכן עקרונית, אילו זה היה יכול לעזור בביטול התוכנית, הרי שהייתה מצוה להציל נפשות. אבל מעשית, לא נראה לי שזה יוכל למנוע את התוכנית'.

מדעתנו. הגה: ו"א, דאף על גב דהכי דינא הוא, מ"מ כבר נהגו לעשות ביבין ומרתפות תחת חלל רשות הרבים, וכן זיזין, וכולן מוחלין על כך מאחר שכן נהגו. ועוד שרשויות הרבים הם של מושלי העיר, ולכל מה שנותנין רשות אזלין בתריה ולפי ענין המנהג (ב"י בשם רשב"א).

הוא הדין אפוא בנידוננו, שאם הציבור הכללי מוחל, ונציגיו - 'מושלי העיר' - נותנים לכך גושפנקה,³⁰ החסימה אפשרית. כך גם מצאנו בהלכות סוכה, שאמנם ככלל אסור למקם סוכה ברשות הרבים ובכך להפריע לעוברים ולשבים, ואולם יש שהורו כי כאשר הרשויות אינן מתנגדות, הדבר אפשרי.³¹ אלא שלא די בהסכמת הרשויות, ואם הציבור עצמו אינו מוחל, הצבת הסוכה אסורה,³² וככל שהיא מזיקה לרבים - המזיק חייב והתיקון והתשובה קשים. לעומת זאת, אם הציבור כן מוחל - הדדית, פעם ההפגנה נוחה לפלוגים ומקשה על אלמונים, ופעם אחרת להיפך - אזי ייתכן שאינה אסורה.³³ ואחר הכול, כדאי לנסות לאמץ את הנחיית מרן הראי"ה קוק זצ"ל:

להשיב על דעות רעות אין נחוץ כלל מחלוקת, גם אין תועלת במחלוקת, כי אם להשיב בדברים של טעם ובזה אין הירוס כלל אל השלום (גנזי ראייה, ג, עמ' 27).

30. ראה הרב יעקב אריאל, לעיל הערה 2, עמ' 196: 'מוסכם על הכל שהפגנה לא חוקית אסורה בהחלט'.
31. ראה ביאור הלכה, סי' תרלז סעי' ג: '... אח"כ מצאתי בבכורי יעקב שמיקל בזה לגמרי ומטעם אחר, דהא כתב רמ"א בחו"מ סי' קס"ב ס"א, דאם נתן המלך רשות להעמיד דלתות במבוי שלהן דינא דמלכותא דינא, כי השוקים והרחובות שלהן ויכולים לעשות בהן מה שירצו. ומעתה כיון שהכל תחת רשות המלך, בין הרחובות שבתוך העיר בין אותן שחוץ לעיר, וכיון שהמלכות יש לה רשות למחות ואינה מוחה, מסתמא מוחלת ע"ז לעשות סוכה בר"ה ואין כאן איסור גזילה כלל. וע"ש שדעתו דא"צ ליטול רשות בפירוש ע"ז משר העיר, דמסתמא נתון לו מדלא מוחין בידו ולכן שפיר יכול לברך ע"ש. סוף דבר הנוהגים להקל בזה אין למחות בידן כי רבו המתירין'.
32. ראה חשוקי חמד, בבא קמא לא ע"א: 'הקים סוכה במדרכה נגד רצון התושבים האם מותר לגנבה: ...כיון שמפסיק את הדרך ומסכן את הרבים והרבים אינם מוחלין על זה... אינו יכול לברך על סוכה זו. ואף שהרשויות אינם מוחות, מ"מ דוקא בזמנם שהמלך ושר העיר היו הבעלים של העיר ואם הם אינם מוחים יכול לבנות שם סוכה, אבל כהיום שהרשויות אינם אלא שליחים של התושבים, אם התושבים אינם מוחלים, ובצדק כיון שזה מסכן אותם, אסור לבנות שם סוכה... סוכה זו מזיקה את הרבים ומותר לפנותה... אם מתרין בו ואינו מסלק, יתכן שמותר לזכות בסוכה...'. וראה הרב יעקב אריאל, לעיל הערה 2, עמ' 200-201.
33. הרב רפאל שטרן, רואה דרך האמת, עמ' פה, בשם הרז"נ גולדברג: 'לצאת להפגין כנגד עקירת ישובים או חילול קברים ולחסום כבישים לצורך כך - לכאורה יש לאסור קיום הפגנה כזו, כיון שמעכבים אנשים מלהגיע לביתם ונגרם להם הפסד כספי של דלק וכו'... אמנם הרחוב שייך לציבור, ולפי"ז מסתבר שמותר לציבור להתקהל ברחוב, אבל מאידך אין להם להפריע לאחרים. ושמא יש לומר שכל בני המדינה קיבלו עליהם שיש הפגנות מסוג זה, אף אם ההפגנות אינם על פי החוק, וצ"ע'. וראה שם השוואה ל'ערכוב קריאה' (אשר נדון לעיל, בשאלה הקודמת): 'הוסיף הרב בכתב ידו - אם הרבים היו על פי דין צריכים לנהוג הנהגה מסויימת, כמו שיש נתבע שאינו רוצה לבוא לדין יכול התובע לעכב קריאת התורה מהרבים, שזה מין כפיה על הרבים שיעשו דינו...'. וראה עוד ר"א ורהפטיג, 'הפגנות שמפריעות לרבים', תחומין, לה (תשע"ה), עמ' 229 ואילך; ר"ש אישון, 'חסימת כבישים בהפגנות', שם, לח, עמ' 236 ואילך.